

Леся В. Забуранна, Наталія В. Попрозман
**ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АПК**

У статті акцентовано увагу на значенні агропромислового виробництва для зростання та розвитку національної економіки. Проаналізовано основні аспекти формування стратегії економічного розвитку АПК в сучасних умовах та запропоновано власні концептуальні аспекти стратегічного управління.

Ключові слова: зростання; розвиток; агропромисловий комплекс; стратегічне управління.
Рис. 3. Літ. 13.

Леся В. Забуранная, Наталия В. Попрозман
**ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ
СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АПК**

В статье акцентировано внимание на значении агропромышленного производства для роста и развития национальной экономики. Проанализированы основные аспекты формирования стратегии экономического развития АПК в современных условиях и предложены собственные концептуальные аспекты стратегического управления.

Ключевые слова: рост; развитие; агропромышленный комплекс; стратегическое управление.

Lesia V. Ziburanna¹, Natalia V. Poprozman²
**FACTORS OF IMPACT ON THE PROCESS OF ECONOMIC
DEVELOPMENT STRATEGIES FORMATION FOR AGRIBUSINESS**

The article focuses on the importance of agro-industrial production for the growth and development of national economy. The article also analyzes the main aspects of strategy formation for economic development of agriculture under the contemporary conditions and offers the authors' conceptual aspects of strategic management.

Keywords: growth; development; agribusiness; strategic management.

Постановка питання. У соціально-економічному розвитку національної економіки особливо важливе значення мають показники розвитку агропромислового комплексу. Основу АПК складає сільське господарство, що є однією з ключових галузей національного господарства, забезпечуючи умови розвитку суспільства. Продукти сільського господарства і промислові товари, що виробляють із сільськогосподарської сировини, становлять 75% фонду національного споживання. Близько 70% території України – сільськогосподарські угіддя, а більш ніж третина населення – сільські жителі. До сільськогосподарської діяльності належить близько 10 млн домашніх господарств, що мають власні земельні наділи та важливі економічні та соціальні функції, які не забезпечуються державними структурами. Це є суттєвим фактором соціально-економічного зростання сільськогосподарського виробництва, що має бути врахований при формуванні стратегії економічного розвитку АПК [5].

Глобалізаційні процеси зобов'язують змінити підходи до формування стратегії економічного розвитку АПК, необхідно дослідити та визначити заса-

¹ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

² National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ди світової аграрної політики, можливість дотримання їх в Україні, визначити шляхи реформування аграрної політики відповідно до нових умов і вимог.

Аналіз досліджень та публікацій. Цьому питанню приділяють увагу багато науковців та економістів-практиків, серед яких В. Беседін [3], В. Геєць [11], З. Герасимчук [2], Б. Данилишин [8], С. Дорогунцов [8], Л. Забуранна [4], Ю. Лупенко [10], М. Малік [5], В. Міщенко [8], Б. Пасхавер [1], М. Скрипниченко [7; 12], М. Шапочка [6], Л. Шинкарук [11], О. Шпикуляк [5] та інші. Але питання формування сучасної стратегії економічного розвитку агропромислового комплексу України вимагає уточнень у світлі подій, які переживають суспільство, національна економіка та удосконалення підходів до формування стратегії розвитку, механізмів контролю за виконанням проміжних і кінцевих етапів її реалізації.

Метою дослідження є визначення основних факторів, що впливають на процес формування стратегії економічного розвитку АПК.

Основні результати дослідження. Розробка і впровадження довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку унітарної держави Україна, направленої на стійке і ефективне зростання національної економіки, підвищення її економічної конкурентоспроможності, стало на сучасному етапі розвитку важливим завданням господарювання всіх суб'єктів ринкових перетворень.

Розуміючи та усвідомлюючи парадигму розвитку національної економіки за минулий період з усіма характеризуючими її факторами і умовами, слід додати до цього втрату традиційних, але ненадійних ринків збуту товарів і послуг, а також пріоритети європейських стандартів товарів і послуг, а значить і можливість потрапити на такий ринок, але головне, звернути увагу на вже незворотній процес глобалізації. Для національного товаровиробника залишається один варіант – бути конкурентоспроможним, сильним серед сильних конкурентів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, які є агресивними і ризикованими.

Серед найважливіших завдань, що потребують першочергового вирішення особливе місце посідає формування стратегії економічного розвитку АПК, яка б забезпечувала національну безпеку, валютні надходження, ефективне функціонування національної економіки в цілому.

На рис. 1 бачимо, що предиспозиції до збільшення обсягу товарної продукції агропромислового комплексу є, проте існують також і ряд факторів, які не можна спрогнозувати, навіть з ймовірністними показниками. А тому будемо сподіватися на глибокі позитивні зрушення в макропоказниках національної економіки та скоріше вирішення геополітичних проблем.

За останні роки простежується тенденція до зниження основних показників соціально-економічного розвитку України. Так, за 2010–20113 рр. індекс споживчих цін знизився приблизно на 10%, збільшився розрив між реальною і номінальною заробітною платою та обсяг безробітних, зменшився обсяг виробництва продукції тваринництва, а також загальний обсяг як імпорту, так і експорту. Аналізуючи товарну структуру експорту продукції аграрного сектору за даними Мінагрополітики України, протягом останніх 3 років перероблена продукція становить лише від 48 до 53%, де питому вагу

займає соняшникова олія. Разом з цим, у структурі імпорту перероблена продукція займає близько 60%. Тобто аграрний сектор України має на 10–12% більш сировинну товарну структуру, втрачаючи при цьому обсяги доданої вартості, яка переміщується в економіки інших країн. Основними експортними позиціями України залишаються зерно, соя, ріпак і соняшникова олія [9].

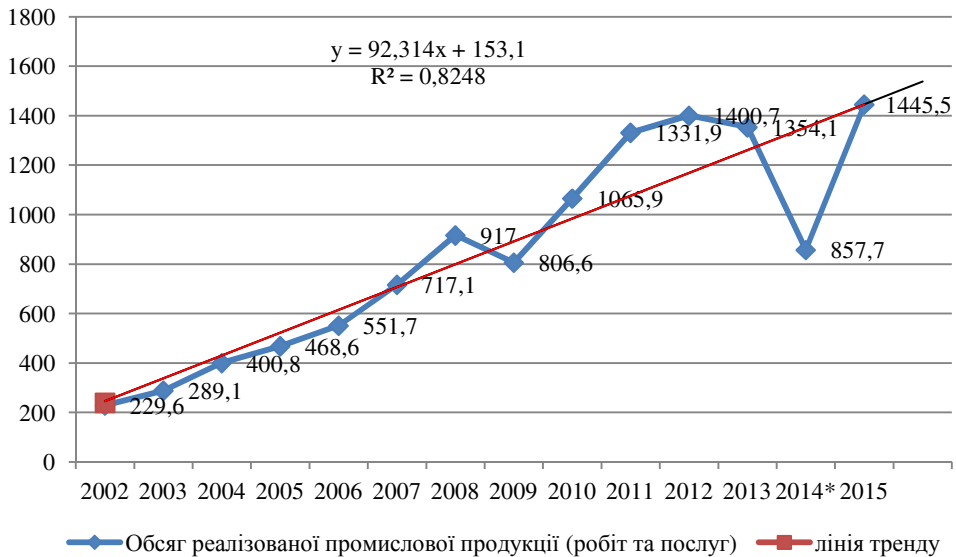

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу реалізованої продукції України, млрд грн, побудовано за даними [9]

Скорочення обсягів експортної продукції зумовлене не дією економічних законів чи процесів, а впливом агресивної зовнішньої політики, який пов'язаний з втратою традиційних ринків збуту сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим, частина продукції, що мала йти на експорт, переорієнтується на внутрішній ринок, чим, напевне, спричинить зниження рівня цін на цю продукцію та, відповідно, поставить питання про пошук нових ринків збуту. Потрібно відзначити, що, окрім формальних факторів економічного зростання, в національній економіці присутній такий фактор, як антиблаготворність. Це такі дії агентів економічної діяльності, які спрямовані на тінізацію діяльності, використання неліцензійних товарів і послуг, ведення подвійних рахунків тощо [6].

Тваринництво через відсутність дієвої системи контролю якості, що є головною запорукою просування цієї продукції на зовнішній ринок, обмежується попитом тільки внутрішнього ринку. З іншого боку низька платоспроможність населення України, як головного і єдиного споживача, обмежує виробництво продукції та розвиток тваринництва як галузі.

Індекс виробництва продукції рослинництва в 2013 р. порівняно з 2012 р. становив 118,1%, у т.ч. на аграрних підприємствах – 125,2%, у господарствах населення – 109,3%. У 2013 р. індекс виробництва продукції тваринництва порівняно з 2012 р. становив 104,8%, у т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – 108,8%, у господарствах населення – 101,8%. У сільськогосподарсь-

ких підприємствах (крім малих) у 2013 р. порівняно з 2012 р. обсяг вирощування худоби та птиці збільшено на 11,9%, у т.ч. свиней – на 15,6%, птиці всіх видів – на 12,4%.

Рис. 2 демонструє, що тенденція змін основних засобів виробництва України є невтішною. До цього слід додати, що важливим фактором розвитку аграрної економіки є пошук альтернативних джерел енергії. Україна належить до енергозалежних країн, оскільки потреби в паливно-енергетичних ресурсах більш ніж на 50% задовольняються за рахунок імпорту. Звісно, така ситуація не лише несприятлива, а й загрозна та потребує значних валютних витрат. Сучасні тенденції розвитку біоенергетики різних країн показують, що процес виробництва і використання біопалива стає все інтенсивнішим.

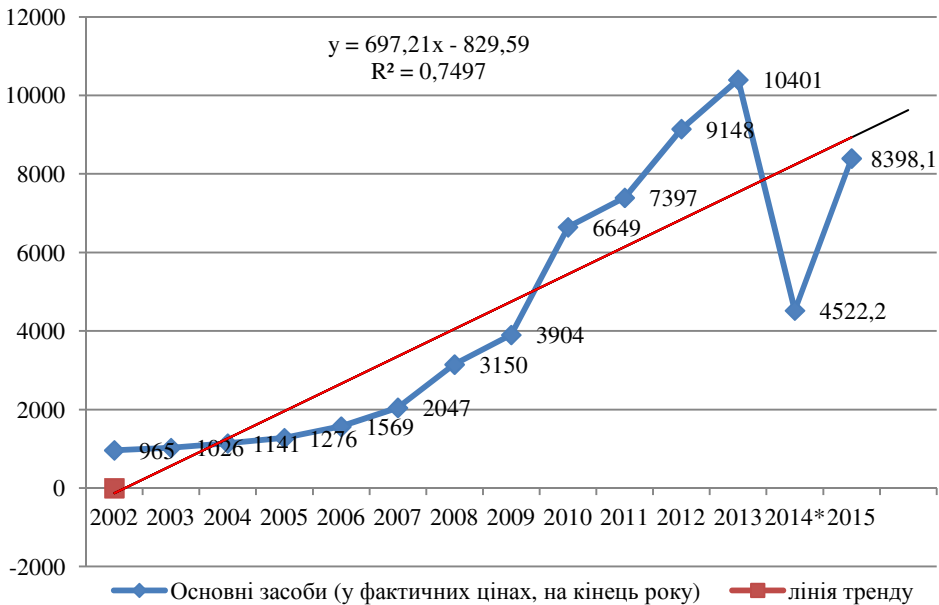

Рис. 2. Динаміка зміни основних засобів України, млрд грн, побудовано за даними [9]

Для України, яка в агросекторі має високий виробничий потенціал, важливо сформулювати науково обгрунтовану соціально-економічну політику у сфері виробництва біопалива, оскільки за останні 15 років в Україні відбувся перерозподіл площ посіву сільськогосподарських культур під олійні культури за рахунок скорочення площ під кормові та зернові. В умовах глобалізації та пошуку альтернативних варіантів здешевлення виробництва земля стає все привабливішим ресурсом для індустріального капіталу. Слід зазначити, що нарощування валового виробництва сільськогосподарської продукції створює умови для розвитку альтернативної енергетики, зокрема, збільшення виробництва біопалива. За рахунок розширення переробки сільськогосподарської продукції на біопаливо можна збільшити попит на сільськогосподарську продукцію та підвищити економічну ефективність галузі в цілому за рахунок здешевлення витрат на паливно-мастильні речовини. А в розрізі національної

економіки збільшення обсягів біопалива дозволить зменшити залежність від імпорту джерел енергії.

Зміна структури виробництва на користь великотоварних аграрних підприємств та агрохолдингів підвищує нерациональне навантаження на земельні ресурси через комерціалізацію деяких сільськогосподарських культур, нівелює еколого-соціальний фактор сільськогосподарського виробництва. Недостатньою залишається підтримка сільськогосподарського виробника державою, у 2010 р. сільськогосподарські підприємства отримали 4,38 млрд грн підтримки, що в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становить 211 грн, в той час як у Польщі вона становить 155 дол. США [8].

Ще менш втішні показники має іноземне інвестування у галузі, де частка сільського господарства досягає 2,2%. На рис. 3 бачимо, що інвестування в основний капітал зменшується, це означає зменшення інвестування сільського господарства, що в свою чергу спричинить деградацію матеріально-технічної бази аграрного сектору, виснаження оборотного капіталу сільськогосподарських товаровиробників, що є загрозовим як для продовольчої, так і для національної безпеки.

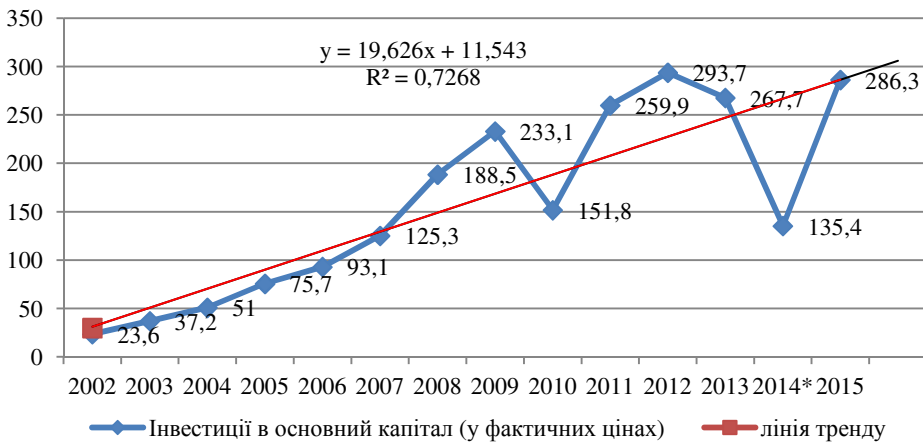

Рис. 3. Динаміка зміни інвестицій в основний капітал України, млрд грн, побудовано за даними [9]

Зважаючи на соціальну напругу, рівень інфляції, складну та затяжну геополітичну ситуацію, очікування проведення реформ у правовому та соціо-економічному полі та ряд інших нагальних питань, слід зробити акцент на тріаді еколого-соціально-економічного при вирішенні цих проблем, а в умовах посилення полярності в суспільстві — ще і на соціальній справедливості.

Агропромислове виробництво не може функціонувати, а тим паче розвиватися без цілого ряду факторів, в т.ч. інвестування, державної підтримки, ставок кредитування, попиту та пропозиції тощо, і загалом, ефективної, сучасної соціально-економічної політики держави. Але в складних умовах, в яких опинилася національна економіка, слід пам'ятати про самоорганізацію. Якщо під хаосом розуміти не руйнацію, а дестабілізацію, то згідно з визначенням синер-

гетики – узгодження, взаємодія частин системи в процесі утворення її структури як єдиного цілого – є актуальним для АПК, зважаючи на втрату одних і бажану появу інших ринків збуту, руйнування зв'язків, відсутність інновацій у виробництві, управлінні тощо. Закони, за якими функціонують складні системи, відрізняються від тих, за якими функціонують рівноважні системи, що є основою традиційних, класичних методів аналізу.

Як відомо, криза інтерпретується як непередбачувана ситуація, що загрожує пріоритетним цілям підприємства при обмеженому часі на прийняття рішень [12]. Управління в кризовій ситуації передбачає прийняття екстремальних рішень, спрямованих на подолання кризи, забезпечення виживання організації в короткостроковому періоді, що дає підстави визнати його як фазу стратегічного управління. Тому превентивні заходи із запобігання кризовій ситуації повинні передбачатися в системі стратегічного управління АПК.

При цьому хаос розглядається не як деструктивний, руйнівний фактор, що дає усвідомити наявність в системі елементів, які не справляються із своїми завданнями. І якщо не усунути ці, визначені хаосом, фактори, перетворить всю систему на хаотичну. Система деградує за таких умов: коли гальмують процеси переходу до нового кількісно/якісно кращого стану; обрану неконструктивну траєкторію або сценарій розвитку; зменшується кількість елементів, які несуть функціонально-структурне навантаження, що знижує ефективність функціонування, опірність будь-яким збуренням. Руйнується система за таких ознак: умови деградації існують тривалий час, а реакція системи неадекватна, несвоечасна, неефективна; руйнуються зв'язки між елементами системи; втрачаються окремі елементи внаслідок дії негативних факторів, а замінити немає змоги фізично, матеріально або за браком часу. Проте, якщо система переходить ряд повторювальних етапів еволюції і революцій (стрибків), переходить від стійкого стану до нерівноважного, вона функціонує ефективно.

Процеси самоорганізації в агропромисловому комплексі реалізуються за допомогою механізмів зворотнього зв'язку. Якщо виникають умови, під впливом негативних факторів, наприклад, зміни законодавства, зростання інфляції, коливання валютного курсу, динаміки відсоткової ставки, зміни ринкової кон'юнктури, зміни технологій, споживачів, постачальників, логістики і вони можуть бути «пригашені» ефективним управлінням, то стан агропромислового комплексу може повернутися до динамічної рівноваги.

Але з наростанням негативних тенденцій, досягнення критичного значення збурення, коли вони охоплюють усі блоки системи – управління, виробництво, фінанси, збут, постачання, організацію тощо, система поглинається іншими стійкішими системами, можлива реструктуризація або істотно змінюється стратегія функціонування та розвитку агропромислового комплексу, в т.ч. структура, взаємозв'язки, цілі, параметри функціонування.

Висновки. Ми переконані, що відповідно до реальної ситуації національної економіки зона компромісів, якщо і допустима, то лише на короткий проміжок часу, щоб виправити цю ситуацію (зону компромісів) та за умови, що це не зачіпає національних інтересів. Забезпечення сталого розвитку АПК можливо лише на системній основі, при гармонізації еколого-соціально-еконо-

мічних чинників, науково обґрунтованому підході до вирівнювання зовнішніх та внутрішніх збурень за умови соціальної справедливості.

Удосконалення державного управління на цьому етапі розвитку суспільства є основою кардинальних змін національної економіки, її успішного процвітання. Економічні перетворення мають бути спрямовані на розробку стратегії виведення економіки країни на траєкторію стійкого випереджаючого розвитку, акцент при цьому має бути на агропромисловому виробництві, основою якого є аграрна економіка, що забезпечує стійкість виробництва навіть у кризових ситуаціях.

На нашу думку, стратегічне управління агропромисловим виробництвом має базуватися на таких концептуальних аспектах:

1) функціонування та розвиток АПК, з одного боку як стратегічного комплексу економіки України, з іншого – як елемента системи національної економіки, повинні мати спільну мету разом із надсистемою, тобто суспільством;

2) фінансово-економічне, еколого-соціальне та правове регулювання процесів управління агропромисловим комплексом з дотриманням міжнародних та національних законодавчих нормативних актів з урахуванням необхідності проведення реформ у кожній з вказаних інституцій;

3) наукова обґрунтованість ведення бізнес-процесів та прийняття ефективних управлінських рішень функціонування комплексу;

4) визначення мети функціонування АПК як важливого еколого-соціально-економічного фактору прибутковості комплексу, добробуту кожного члена суспільства, національної безпеки, надходження валютних ресурсів;

5) орієнтація АПК на інноваційний тип розвитку, з урахуванням заміни сировинної орієнтації на експортну, заміни товарами і послугами власного виробництва імпортованих товарів і послуг, використання ресурсозаощаджуючих сучасних технологій;

6) функціонування згідно екологічно скоригованого чистого внутрішнього продукту, який розраховується за системою еколого-економічного обліку – «зелених» національних рахунків – із валового внутрішнього продукту відраховується вартість виснаження природних ресурсів і екологічної шкоди;

7) стратегічне управління повинно бути спрямоване на збереження та розвиток конкурентних переваг агропромислового виробництва товарів і послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках, зважаючи на умови підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ефективність якої залежить від адаптаційних можливостей до нових умов функціонування внутрішнього ринку та створення інституційних передумов для імплементації стандартів та норм ЄС в Україні.

1. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б. Пасхавер, О. Шубравська, Н. Молдаван та ін.; За заг. ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т економ.та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.

2. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: Монографія. – Луцьк: Надтир'я, 2001. – 528 с.

3. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи: Монографія: У 5-ти т. / За заг. ред. В.Ф. Беседіна, Н.Ю. Гончар. – К.: Науково-дослід. економ. ін-т Мінекономіки України, 1996. – Т. 3. Макроекономічна політика, прогнозування і державне регулювання економіки. – 440 с.

4. *Забуранна Л.В.* Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах // *Економіка АПК.* – 2014. – №3. – С. 55–61.
5. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи: Монографія / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2014. – 516 с.
6. Основи стійкого розвитку / О.І. Карінцева, С.М. Шевченко, М.К. Шапочка та ін.; За заг. ред. Л. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2005. – 654 с.
7. Потенціал ендogenous зростання економіки України / М.І. Скрипниченко, Т.І. Приходько, В.Р. Сіденко та ін.; За ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко; НАН України; Інститут екон. та прогнозув. – К., 2010. – 436 с.
8. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с.
9. Статистична інформація // Держкомстат України // ukrstat.org.
10. Стратегічні напрямки розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка; Нац. акад. аграрних наук України, Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки». – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 179 с.
11. Структурні зрушення та економічний розвиток України: Монографія / В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артёмова та ін.; За ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України, Інститут екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
12. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку: Колек. монографія / За ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 720 с.
13. *Forgue, B.* (1996). Nouvelles approches de la gestion des crises. *Rev. francaise de gestion*, 108: 72–78.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2015.